

PANONIZAM U STUDIJAMA VELIKOG FORMATA

Sanja JUKIĆ, Goran REM, *Panonizam hrvatskoga pjesništva I: Studij Slava Panonije*, Filozofski fakultet Univerziteta Eötvösa Loránda u Budimpešti, Ogranak DHK Slavonsko-baranjsko-srijemski, Filozofski Fakultet u Osijeku, Budimpešta/Osijek, 2012./2014., 506 str.

Sanja JUKIĆ, Goran REM, *Panonizam hrvatskoga pjesništva II. Od Janusa Pannoniusa do Satana Panonskog: interpretacije poetskih tekstova*, Filozofski fakultet Univerziteta Eötvösa Loránda u Budimpešti, Ogranak DHK Slavonsko-baranjsko-srijemski, Filozofski Fakultet u Osijeku, Budimpešta/Osijek, 2012./2014., 397 str.

Postmoderna kritika pripremila je tlo da u književnoj kritici i u pisanju povijesti književnosti budu reprezentirane perspektive, prioriteti i onih grupa koje su zbog svoje marginaliziranosti sve do sada bile isključene iz tih diskursa. Feministička kritika, primjerice, otkriva nereflektirane patrijarhalne pretpostavke centralnih diskursa, omogućujući da se i one autorice koje su tijekom kanonizacijskih procesa bivale isključene/zaboravljene vrate u nacionalne povijesti književnosti. Jedan od pionirskih pothvata tih književnopovijesnih inicijativa s hrvatske strane svakako je *Ljepša polovica književnosti* Dunje Detoni Dujmić (1998), a s mađarske strane takva je alternativna povijest mađarske klasične moderne naslova *Nőírók és írónök: Irodalmi és női szerepek a Nyugatban* (Ženski pisci, spisateljice: književne i ženske uloge u časopisu *Nyugat*, 2011) Anne Borgos i Judit Szilágyi, te *Női irodalmi hagyomány* (Ženska književna baština, 2013), knjiga Anne Menyhért.

Drugi pristup zvan postkolonijalistička kritika skreće pozornost na eurocentričke predrasude onih aktera koji oblikuju književne kanone te omogućuje da književni tekstovi koji reprezentiraju perspektive periferije budu smješteni u književni kanon. Slične pokušaje vidimo, međutim, i u novim tendencijama pisanja mađarske književnosti, koje pokušavaju reinterpretirati položaj književnosti mađarskih dijaspora te ih (re)integrirati u glavni tijek povijesti književnosti. Jedan je od istaknutih primjera tih pokušaja knjiga Zoltána Virága *A szomszédság kapui* (*Kapije susjedstva*, 2011), koja mađarsku književnost u Vojvodini definira kao književnu scenu u intersekciji više kultura. Virágove analize istražuju kako susreti *vlastitoga* i *Drugoga* razrušavaju/preispisuju ustaljene načine razmišljanja o mađarskoj kulturi, književnosti, jeziku i individualnosti, i pokazuju kako to utječe na kulturu matice i zemlje primateljice. Detaljni prikaz knjige može se pročitati u mojoj studiji *Književna kroatistika u Mađarskoj nakon tranzicije* (Kronika 2012/29, 69–81).

Tom popisu možemo dodati i studiju velikog formata – *Panonizam hrvatskoga pjesništva: Studij Slava Panonije*. Autori su Sanja Jukić i Goran Rem, profesori Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, a u uređivanju knjige su, osim Zlate Šundalić, surađivali i poznati mađarski kroatisti, Stjepan Lukač i Zoltán A. Medve. Cilj je dvotomne studije s panoramom tekstova određivanje književnopovijesne perspektive osmišljene na regionalnoj osnovi te isticanje kako diskurs koji daje glas regionalnom iskustvu vodi dijalog s glavnim tokom hrvatske književnosti i diskursima ostalih regija. Predsliku te koncepcije čini lirska tipologija Zvonimira Mrkonjića koja čini „razdiobu” hrvatske književnosti u tri kategorije: *iskustvo prostora*, *iskustvo egzistencije* te *iskustvo jezika*. Govoreći o iskustvu prostora, on razlikuje dva osnovna miljea: kopneni i mediteranski, čije karakteristike izvodi iz tekstova autora navedenih regija. U znaku regionalne perspektive pisanja povijesti književnosti napisane su i studije Ivana Slamniga, *Mediteranizam tijela* (2003) Sanjina Sorela te povijest slavonske književnosti *Slavonski tekst hrvatske književnosti* (2003) Helene Sablić Tomić i Gorana Rema. Jedan je od ključnih naslova te tradicije *Slava Panonije*, lirska panorama Vladimira Rema, originalno izdana 1980., koja nije samo osnova studije, nego i fizički čini njezin dio. Drugi tom *Panonizama*, koji je prerađena i dopunjena verzija *Slave Panonije*, sadržava po jednu pjesmu od ukupno 146 liričara. U pjesme uvodi kratak biografsko-poetološko-stilski, interpretacijski portret autora te na kraju toma nalazimo jednu zaključnu pjesmu-sintezu.

Najvažnija kategorija analize koju studija upotrebljava svakako je „panonizam”. Ta se kategorija definira na poseban način, oslanjajući se i na prirodne i na kulturne znanosti. Pod pojmom „panonizam” podrazumijeva se ona grupa geografskih, geoloških i kulturno-povijesnih karakteristika koja se može pronaći u tekstovima nastalima na području bivšega Panonskog mora. „Panonizam” kao književnopovijesna kategorija označava skupinu onih književnih tekstova čiji sadržaj, formalna rješenja ili iskonstruiranost lirskoga subjekta uključuju gore navedene karakteristike ili upućuju na njih. Te su karakteristike bile izabrane kao rezultat temeljite analize lirskoga korpusa čiji su dio činile pjesme koje sadržavaju panonske toponime ili njihovi autori imaju biografske veze s Panonijom.

Kao protomodel panonizma, Jukić i Rem određuju tekst Janusa Pannoniusa koji i hrvatska i mađarska povijest književnosti smatraju svojim integralnim dijelom. Analiza ističe kako se geografsko područje između Drave, Save i Dunava upisuje u lirske tekstove Ivana Česmičkog / Jánosa Csezmiczeia te prikazuje kako se regionalne meteorološke karakteristike – magle, pro-

ljetne poplave, močvarna polja, kiše – pretvaraju u označitelje subjektova antropološkoga mjesta i identiteta.

Analiza ukazuje i na to da su se dva osnovna simbola koja se u različitim oblicima pojavljuju u pjesničkim opusima gotovo svih panonističkih liričara, iskristalizirala već u lirici Janusa Pannoniusa – voda reprezentira traumu lirskoga subjekta, a zemlja, simbol plodnosti i životnog ciklusa, definira se kao središte kozmogonija u kojima nastaje i sam čovjek te kao osnovni uvjet preživljavanja egzistencije. Predstavljaju se i načini kako se elementi panonske flore i faune pojavljuju u pjesmama te postaju sredstva problematiziranja pitanja vezanih za identitet i egzistenciju subjekta.

Književnopovijesna panorama od prosvjetiteljstva do lirike Domovinskoga rata plastično prikazuje kako teme i motivi nastali u Pannoniusovoj lirici postaju sredstva za tematizaciju središnjih problema i ciljeva određenih stilskih formacija/književnopovijesnih razdoblja. U Pannoniusovoj lirici scene futilne borbe s prirodom postaju simbol čežnje za spiritualnim očišćenjem; pjesnici prosvjetiteljstva suprotstavljaju slike sadašnje Slavonije tek oslobođene od turske vlasti i slike koje prikazuju svijetlu budućnost reformirane Slavonije, a za vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda panonska motivika koristi se za plastično prikazivanje apstraktnog ideala zajedničke ilirske domovine. Kod modernista navedene teme i motivi služe za prikazivanje introspekcija, egzistencijalnih kontemplacija lirskoga subjekta, postmoderni liričari tradicionalne panonističke elemente i strategije brišu/preispisuju intermedijalnim i intertekstualnim strategijama postmoderne, a slavonsko ratno pismo čini destrukciju rata plastičnom pomoću „zemljane” metaforike, prikazivanjem „deformiranja zemljinog tkiva”.

Druga je težnja Jukić i Remove studije i kritika/preispisivanje hrvatskoga nacionalnog književnog kanona. U knjigu je uvršten velik broj regionalnih autora koji su zbog marginalne zemljopisne pozicije bili isključeni iz kanona. Takvi su, primjerice, ekspresionistički pjesnik Vladimir Jelovšek Teharski te Josip Puzstay, koje autori smještaju u kontekst povijesti hrvatske književnosti pomoću cjelokupnih književnih portreta. Autori studije smatraju važnim i integraciju drugih marginalnih perspektiva – na to ukazuje i relativno velik broj ženskih autora (21 žena od ukupno 147 liričara). Na listi nalazimo više imena (Jagoda Brlić, Mara Švel-Gamiršek, Ivanka Vujčić-Laszowski) čije je opuse upravo Dunja Detoni Dujmić vratila u povijest hrvatske književnosti u već spomenutoj knjizi *Ljepša polovica književnosti*. Osim toga, činjenica da su te autorice uključene i u antologiju i u književnopovijesni pregled ne samo da daje polet njihovoj integraciji u književni kanon, već učvršćuje i položaje

feminističke kritike na hrvatskoj književnoznanstvenoj sceni. Uključivanje studije Vladimira Kusika, koja raščlanjuje veze između panonizma i hrvatskoga slikarstva, te činjenica da se slike analiziranih autora pojavljuju u odgovarajućim poglavljima i kao ilustracije u bojama, izražava intenciju širenja obzora i u drugim smjerovima. Na taj način čitatelj može dobiti pregled i likovne umjetnosti panonske regije.

Autori studije integriraju u svoj rad još jednu bitnu marginalnu perspektivu: opuse hrvatskih autora izvan matice, što kod Hrvata – za razliku od tradicija pisanja povijesti književnosti u Mađarskoj – ne čini integralni dio književnopovijesne narative. Osim uvrštavanja hrvatskih pjesnika iz Vojvodine, čitatelj – zahvaljujući Stjepanu Lukaču, jednome od urednika dvoknjižja – dobiva i pregled književnosti Hrvata u Mađarskoj. Osim pregleda književnih portreta pjesnika uvrštenih u *Rasuto biserje* (urednik: Stjepan Blažetin), antologija književnosti Hrvata u Mađarskoj predstavlja i povijest i ambicije časopisa *Riječ*.

Jedan je od izrazitih ciljeva dvoknjižja i to da – u skladu s upozorenjem Lászla Hadrovicsa koji se u jednom od svojih citiranih intervjuva žali da se hrvatska književna scena „zatvorila u sebe”, da hrvatski istraživači ne uče mađarski niti prate događaje mađarske kulture – invitira i mađarske proučavatelje književnosti da daju svoj doprinos regionalnoj književnoj panorami. Toj svrsi služi i predstavljanje zbirke *Jelencore*, reprezentativne antologije suvremene mađarske lirike na hrvatskom jeziku. Jukić i Rem ne daju samo kratak pregled lirskoga diskursa pojedinih mađarskih autora, nego ih na osnovi nekih paralela uspoređuju i s nekoliko karakterističnih hrvatskih liričara i na taj način smještaju i u kontekst hrvatske književnosti. Osim toga, skraćena verzija tipologije panonističkih stilskih sredstava, izdvojenih kao rezultat dijakronskoga pregleda lirskoga korpusa, čini dio knjige i na mađarskom jeziku (u prijevodu Ane Lehocki, Rolanda Orcsika i Zoltána Medvea). Zaključak, koji otkriva temeljito poznavanje mađarskoga književnopovijesnoga konteksta, daje mnoštvo ishodišnih točaka za buduća hungarološka istraživanja. Studija ukazuje i na to da se stilistički znakovi panonizma mogu pronaći u tekstovima Györgya Petrija, Imrea Oravecza, Istvána Bake, a od ranijih mađarskih liričara u tekstovima Miklósa Radnótiya, te skreće pozornost budućih istraživača te teme na suprotnost između Panonije i Hunije, što u velikoj mjeri određuje mađarsku recepciju panonizma. Možda najvažniji doprinos dvoknjižja jest činjenica da daje polet surađivanju između proučavatelja hrvatske i mađarske znanosti o književnosti te da omogućuje da navedeni stručnjaci i književnost nekadašnje „ustavne braće” integriraju u svoj obzor.

Dinamizam i subverzivna snaga pristupa *Panonizama...* neporecivi su. Kod mnogo srednjoeuropskih zemalja, među kojima je i Mađarska, s ekonomsko-zemljopisnim centrom ne samo da je povezana većina centralnih autora književnoga kanona, nego i njihove teme i motivika. One teme i autori, međutim, koji su vezani za područja udaljenija od centra, bivaju istisnuti iz glavnoga toka književnosti. Studija s panoramom panonističkih tekstova ne prikazuje samo kako jedan književni diskurs koji je nastao na periferiji i usko je povezan s njezinom svakodnevnom stvarnošću može produktivno reflektirati pitanja i probleme što ih tematiziraju centralni diskursi, nego predstavlja i opuse i utjecaje onih autora pomoću kojih je panonistički diskurs pronašao put i u glavni tijek hrvatske književnosti (Antun Gustav Matoš, Antun Branko Šimić, Dragutin Tadijanović...). Upotreba *panonizma* kao kategorije u analizi mađarske književnosti ne omogućuje samo to da centralne književne diskurse reinterpretiramo pomoću / u dijalogu s jednom periferenom perspektivom, nego može unijeti nove, zanimljive perspektive i u analizu hrvatsko-mađarskih kontaktoloških i tipoloških veza.

Orsolya KÁLECZ-SIMON